

Müstəqillik bizə, ilk növbədə, azad şəkildə düşünmək imkanı verdi

Arif Həşimov: Azərbaycan hazırda özünə lazım olan, milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyə almış, yüksək kreativ və intellektual keyfiyyətlərə malik kadrları müstəqil şəkildə hazırlaya bilər

Məlum olduğu kimi, bu il Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin əldə olunmasının 20-ci ildönümü tamam olur. Prezident İlham Əliyevin Sərəncamına əsasən, bununla bağlı dövlət səviyyəsində müxtəlif tədbirlər həyata keçiriləcək. “Yeni Azərbaycan” qəzeti olaraq, biz də müstəqilliyimizin ildönümü ilə əlaqədar bir sıra layihələr icra etməkdəyik. Bu istiqamətdə əsasını qoyduğumuz növbəti rubrikamız isə “Bu mənim mövqeyimdir” adlanır. Bu rubrikada Azərbaycanın görkəmli elm adamlarının, cəmiyyətdə nüfuzu olan ictimai, siyasi xadimlərin dövlətimizin müstəqillik tarixi, inkişaf yolu ilə bağlı fikirlərini dərc edirik, bu şərəfli tarixi fərqli rakurslardan dəyərləndirməyə çalışırıq. Rubrikamızın növbəti qonağı isə AMEA-nın I vitse-prezidenti, akademik Arif Həşimovdur.

- Arif müəllim, Azərbaycanın müstəqilliyi dedikdə nəyi başa düşürsünüz? Və bu müstəqillik hansı proseslərin məntiqi nəticəsi olaraq, meydana çıxdı?

- Əvvəla, müstəqillik hər bir xalqın arzulanacağı bir nemətdir. Bu, xalqın elə bir qazancıdır ki, onun sayəsində insanlar müstəqil şəkildə öz müqəddəratını həll edir, qərarlar qəbul edir, nə yaxşıdırsa, onu da öz həyatında tətbiq edir. Müstəqillik zamanı insanların həyatına müsbət mənada təsir edən qərarların qəbulu üçün kimsə kənardan göstəriş vermir. Yəni, sovetlər dövründə Azərbaycan xalqının həyatına və güzəranına müsbət mənada təsir edəcək qərarların qəbulu Moskvadan asılı idi. Amma bu gün biz müstəqil şəkildə qərar qəbul edirik, ölkəmizi qurub-yaradırıq.

Hər kəsə bəllidir ki, keçmiş SSRİ bir növ siyasi-iqtisadi mənada “ümumi yaşayış məkanı” idi. Həmin sistem çərçivəsində formalaşmış münasibətlər ayrı-ayrı respublikaların sosial-iqtisadi, mədəni-elmi inkişafına müsbət mənada təsir göstərirdi. Amma siyasi baxımdan bir mərkəzdən asılılıq mövcud idi. Buna görə də, məhz totalitar, sonradan isə avtoritar rejimə transformasiya edən ittifaqın daxilindəki xalqlar mövcud vəziyyətlə barışmayaraq, XX əsrin 60-cı illərindən etibarən, müstəqillik uğrunda savaşa başlamışdı. Amma 80-ci illərin sonunda yetişmiş siyasi vəziyyət nəticəsində xalqlar müstəqillik əldə etdilər.

Azərbaycanda da xalq hərəkatı başlamışdı və xalqımız hamılıqla həmin hərəkatda iştirak edirdi. Yəni, bu gün “müstəqilliyi bizim söylərimiz nəticəsində əldə etmişik” deyənlər həddindən artıq yanılırlar. Onlar müstəqillik əldə etdikdən sonra hakimiyyəti qəsb edə bildilər. Amma dövləti az qala parçalayacaqdılar. Əldə etdiyimiz nailiyyətlər isə məhvi olacaqdı...

-Həmin sərəştəsiz siyasətçilərin yarıtmaz idarəçiliyinin elmi sahəyə də böyük zərbələr vurduğu heç kəsə sirr deyil. Bu arada bir qədər Azərbaycanın elminin inkişafı tarixindən danışaq. Bu sahədə inkişaf hansı mərhələlərdən keçib? Enmələr və qalxmalar hansı mərhələlərdə baş verib?

- Bildiyiniz kimi, Azərbaycan elmi hələ Sovet dövründə təbiət elmləri sahəsində, xüsusilə, hərbi sferada inkişaf edirdi. Əlbəttə ki, sözügedən sahədə Sovet elmi çox yüksək səviyyədə inkişaf edirdi və keçmiş ittifaqda əldə olunmuş ümumi nailiyyətlər içərisində Azərbaycan elminin də payı var idi. Bu səbəbdəndir ki, 1945-ci ildə aparılan elmi tədqiqatların sistemləşdirilməsi üçün Azərbaycan Elmlər Akademiyası yaradıldı. Humanitar və ictimai elmlər sahəsi isə mövcud siyasi quruluşun təbiətindən irəli gələrək, məhdud çərçivədə inkişaf edirdi. Bu elmlər əsasən marksizm-leninizm nəzəriyyələri üzərində irəli gedirdi. II Dünya müharibəsindən sonra isə sosializm ideyalarının dünyanın bir çox yerlərinə yayılması nəticəsində müxtəlif ölkələrdə humanitar və ictimai elmlər eyni xətt üzərində inkişaf etməyə başladı. Həmin dövrdə Avropanın bir sıra dövlətlərində, eləcə də Çində, Monqolustanda və digər ərazilərdə artıq marksizm-leninizm fəlsəfəsi özünün təsirini göstərirdi. Bir sözlə, həmin dövrdə elmlər ictimai-siyasi quruluşun tələbindən asılı olaraq, müvafiq istiqamətdə inkişaf edirdi.

Bu baxımdan da, deyə bilərəm ki, müstəqillik qazandıqdan sonra elmimizin inkişafı üçün əlverişli zəmin və baza var idi. Hətta o zaman, belə bir deyim də var idi ki, SSRİ-nin tərkibində olmuş respublikalardan yalnız bir neçəsi özünü müstəqil şəkildə saxlaya və inkişaf etdirə bilər. Onlardan da biri məhz Azərbaycan Respublikası idi. Çünki ötən əsrin 70-ci illərindən etibarən respublikamızda kənd təsərrüfatı və sənaye sahəsində sürətli inkişaf tendensiyası müşahidə olunmağa başlamışdı. Bu prosesin nəticəsi olaraq, güclü sənaye və kənd təsərrüfatı bazası formalaşmışdı. Məhz həmin illərdə respublikaya rəhbərlik etmiş Ümummilli lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi işlər nəticəsində Azərbaycan keçmiş ittifaq çərçivəsində ən güclü kənd təsərrüfatına və rəqabət qabiliyyətli

sənayeyə sahib olmuşdu. Eyni zamanda, sürətli inkişaf edən kənd təsərrüfatı və sənaye sahələrilə ayaqlaşan, müasir çağırışların tələblərindən irəli gələn elmi potensial da formalaşdırılmışdı.

Lakin müstəqillik əldə olunduqdan sonra hakimiyyətə səriştəsiz qüvvələrin gəlməsi nəticəsində bütün sahələrdə mövcud olan potensial dağılmağa başlamışdı. Müstəqillik əldə olunandan sonrakı 2 il ərzində bütövlükdə ölkədə hansısa sahənin inkişafı müşahidə olunmadı. Əksinə, elmi sahədə həm maddi-texniki, həm infrastruktur, həm də kadr potensialı baxımından kəsirlər əmələ gəlməyə başlamışdı. Yəni, Azərbaycan elmi XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq, yüksəliş dövrünü yaşasa da, sonradan müstəqilliyimizin ilk illərində bu sahədə enmələr müşahidə olunmağa başladı...

- Bəlkə də, bir çoxları indi aparacağımız bölgü ilə razılaşmaz. Yəni, Azərbaycanın inkişaf mərhələlərini şərti olaraq, 3 dövrə bölək: birinci mərhələ 1991-1993, ikinci mərhələ 1993-2003, üçüncü mərhələ isə 2003-cü ildən bu günlərə qədər. Məhz bu bölgüyə əsaslansaq, elmin inkişafını necə xarakterizə edərsiniz?

- Mən birinci mərhələni keçid dövrü kimi xarakterizə edirəm və düşünürəm ki, bu dövrdə formalaşdırılmış elmi potensialın qorunub saxlanması vacib idi. Amma təəssüflər olsun ki, öncə qeyd etdiyim kimi, bu potensial nəinki qorunurdu, hətta sürətlə dağılırdı. Siyasətçilərin yarıtmaz fəaliyyəti nəticəsində alimlər, elmi işçilər sabit və davamlı inkişaf edən ölkələrə axışdırdılar. Siyasi hakimiyyətə qarşı olan inamsızlıq, AXC-Müsavat hakimiyyətilə vəziyyətin dəyişəcəyinə olan ümidlərin tamamilə ölməsi Azərbaycan elminin potensialına daha möhkəm və dağıdıcı zərbələr endirirdi.

Digər tərəfdən, elmi-tədqiqat institutlarının, universitetlərin dağılması prosesi başlamışdı. Qeyd edirəm ki, 1991-1992-ci illərdə elmi-tədqiqat institutlarında və digər elm sahələrində bir neçə qram qiymətli metallara görə, bahalı avadanlıqlar sökülürdü. Hətta elmin inkişafına töhfə verə biləcək tədqiqat avadanlıqları hissə-hissə xarici ölkələrə satılırdı. Bununla da, nə tələbələrin normal təhsil alması, nə də alimlərin fəaliyyət göstərməsi üçün stabil maddi-texniki bazaya malik elmi infrastruktur var idi.

Nizamsız şəkildə yaradılan və dövlət elmi mərkəzlərinin maddi-texniki bazasından istifadə edən özəl universitetlər isə vəziyyəti daha da ağırlaşdırmışdılar. Bir sözlə, sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi sahədə yaranmış xaos vəziyyət elmi sferada da özünü aydın şəkildə göstərirdi.

Lakin 1993-cü ildə Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi ilə elmi potensialın tamamilə məhv olmasının qarşısı alındı. Çünki bir tərəfdən ölkədən köçüb getmiş alimlər Ümummilli liderə olan inamına görə geri qayıtdılar, digər tərəfdən isə, Heydər Əliyevin 70-ci illərdən başlayaraq, elmi sahəyə göstərdiyi xüsusi diqqət və qayğı hər kəsin yaddaşında idi. Məhz sadaladığımız amillərə görə, elminin tamamilə məhv edilməsinin qarşısı alındı.

Artıq inkişafın ikinci mərhələsində elm ictimaiyyəti dövlətin diqqəti altında mövcud olan potensialı saxlamaqla irəli baxmağa başladı. Etiraf etmək lazımdır ki, AXC-Müsavat hakimiyyəti dövründə elmə o qədər ciddi zərər vurulmuşdu ki, biz elmi potensialı və intellektual sərvətimizi qoruyub saxlamaq, bu sahədə vəziyyəti stabilləşdirmək üçün uzun müddət işləmək məcburiyyətində qaldıq. Bu mərhələdə, həmçinin, qarşımızda duran əsas vəzifələrdən biri gəncləri elm sahəsinə dəvət etmək və onları burada saxlamaq idi. Çox çətin və ağır olsa da, bu mərhələni keçə bildik. Üçüncü mərhələdə isə artıq elm və təhsilimiz həqiqətən inkişaf etməyə başladı.

- Arif müəllim, müstəqillik, ümumiyyətlə, Azərbaycan xalqına nə verdi? Və bu amil elmin inkişafında özünü necə göstərir?

- Heç çəkinmədən söyləmək istəyirəm ki, müstəqillik bizə, ilk növbədə, azad şəkildə düşünmək imkanı verdi. Bunu istənilən sahəyə aid etmək olar. Həm siyasi, həm iqtisadi, həm sosial, həm də hərbi sferalarda heç bir asılılıq olmadan qərarların qəbulu buna misal ola bilər.

Eyni zamanda, müstəqil düşünmək qabiliyyəti elm sahəsinə də öz müsbət təsirini göstərdi. Yəni, elmi tədqiqatçının düşünməsi üçün müstəqil mövzu, bazis və digər keyfiyyətlər vacibdir. Çünki hələ Sovet vaxtında elmi tədqiqatlar üçün müəyyən qədər hazır mövzular təqdim olunurdu və o istiqamətdə araşdırmalar aparılırdı. Bir sözlə, birliyin inkişafı üzrə prioritet istiqamətlər hansılar idisə, o sahədə də elmi işlər yazılırdı. Amma bu gün müstəqil Azərbaycanın azad vətəndaşları olaraq, elmi araşdırmalara başlayarkən, elə mövzulara müraciət etməliyik ki, o, həm Azərbaycanın inkişafına, həm də dünya elmlərinə öz töhfəsini versin.

Yəni, əsas fəlsəfə ondan ibarətdir ki, Azərbaycan elmi milli dəyərlərə söykənərək inkişaf etməlidir. "Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı"nda söylənilən istiqamət üzrə bütün məsələlər öz əksini tapıb.

Əlbəttə ki, cənab Prezident İlham Əliyev bu siyasi kursla Azərbaycanın gələcək inkişafı üçün mühüm və dayanıqlı platforma formalaşdırır. Bu, o deməkdir ki, neftdən gələn gəlirlərin intellektual sahələrə yönəldilməsilə

elmin, təhsilin inkişafı təmin edilir və innovativ bazar formalaşdırılır. Burada gənclərə həm ölkədə, həm də xaricdə təhsilin müxtəlif pillələrində oxumaq imkanı yaradılır.

Əsas istiqamətlərdən biri də ölkədəki universitetlərin dünya səviyyəsində rəqabət qabiliyyətini artırmaqdır. Bilirsiniz ki, Azərbaycanın universitetləri dünya təhsil ocaqları ilə müqayisədə heç də onlardan geri qalmır. Bugünkü universitetlər 10-20 il əvvəlki təhsil ocaqları deyil. Artıq bizim universitetlərin, elm ocaqlarının maddi-texniki bazası kifayət qədər gücləndirilib, elmi araşdırmaların aparılması üçün lazımı avadanlıqlar alınıb.

- Arif müəllim, Azərbaycan hazırda müstəqil ölkə kimi modernləşmə mərhələsindədir. Modernləşmənin isə əsasını insan, daha doğrusu, intellektual potensialın reallaşdırılması təşkil edir. Bu istiqamətdə Prezident İlham Əliyevin siyasi kursunu necə xarakterizə edərdiniz?

- Neftdən gələn gəlirlərin insan kapitalına çevrilməsi siyasəti birbaşa olaraq, Azərbaycanın gələcəyinə hesablanıb. Bir neçə onilliklərdən sonra Azərbaycan öz inkişafını məhz sözügedən siyasi kurs əsasında yaradılacaq platforma üzərində quracaq. İnsan kapitalının formalaşdırılması dedikdə, intellektual və kreativ baxımdan aktiv fəaliyyət göstərən təbəqənin yaradılması nəzərdə tutulur. Bu siyasət isə, ilk növbədə, başlanğıcını təhsil sistemindən götürür. Həm daxili, həm də xarici universitetlərdə bakalavrların, magistrlərin və ya doktorantların hazırlanması işi daha da sürətlənir, keyfiyyət baxımından dəyişikliklərə yol açılır.

Bununla yanaşı, həm dövlətimizdə, həm də global mənada gedən inkişaf tendensiyası ilə ayaqlaşan elmi baza formalaşdırılır. Bu istiqamətdə dövlət tərəfindən atılan addımlar və əldə olunan nailiyyətlər göz qabağındadır. Heç kəsə sırr deyil ki, Azərbaycanın bugünkü universitetləri qeyd etdiyim kimi, 20 il bundan əvvəlki vəziyyətlərindən tamamilə fərqlənirlər. Bu gün universitetlərdə, elmi-tədqiqat mərkəzlərində aparılan araşdırmalar qənaətbəxşdir. Əlbəttə ki, bütün bu sadaladıqlarımız həmin siyasi kursun həyata keçməsi nəticəsində əldə olunub.

Bildiyiniz kimi, aprel ayının 26-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının illik ümumi yığıncağı keçirildi və bu iclasda cənab Prezident İlham Əliyev də iştirak etdi. Həmin yığıncaqda proqram xarakterli nitq söyləyən dövlətimizin başçısı bir daha ölkəmizin inkişaf istiqamətlərinə nəzər saldı. Prezident İlham Əliyev “əgər inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə nəzər salsaq görərik ki, həmin ölkələrin uğurlarının təməlinə ideya, fikir, innovasiya, elmi-texniki tərəqqi dayanır... Müasir dövlətin qurulması elmin inkişafı olmadan mümkün deyildir” söyləyərək, dövlətimizin perspektiv inkişafının məhz elmin inkişafı ilə bağlı olduğuna işarə verdi.

Bu gün məhz sözügedən istiqamətdə ciddi işlər gedir, səmərəli addımlar atılır. Məsələn, cənab Prezident İlham Əliyevin son bir neçə gün ərzində imzaladığı sərəncamları göstərə bilərəm. Dövlətimizin başçısı İlham Əliyev Milli Elmlər Akademiyasının illik ümumi yığıncağında səslənmiş təklifləri nəzərə alaraq, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının tabeliyində olan, dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən elm və elmi tədqiqat müəssisələrində çalışan işçilərin əməkhaqlarının artırılması haqqında, “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası işçilərinin əməkhaqlarının artırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 1 iyul tarixli 967 nömrəli Sərəncamına dəyişiklik edilməsi barədə, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi haqqında, Azərbaycanda aqrar sahədə idarəçiliyin təkmilləşdirilməsi və aqrar elmin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı Xüsusi Komissiyanın yaradılması barədə imzaladığı sərəncamlar elmin və təhsilin inkişafının dövlətin prioritet sahələri olduğuna işarədir.

Mən əminəm ki, cənab Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən bu siyasət nəticəsində Azərbaycanda dünya səviyyəsində gedən inkişaf ayaqlaşan elm, təhsil sistemi yaranacaq. Beləliklə də, artıq bir müddətdən sonra Azərbaycan intellektual inkişaf baxımından dünyanın qabaqcıl ölkələrinə çatacaq.

- Ümumiləşdirsək, ötən 20 il müddətində elmin inkişafına verilmiş töhfələri necə sıralamaq olar?

- Birinci olaraq, mən Azərbaycan dilində yaradılmış elmi-informasiya vasitələrini, digər tərəfdən, Azərbaycanın elmi-kadr potensialının qorunub saxlanmasını və inkişaf etdirilməsini göstərmək istərdim. Bununla yanaşı, milli strategiyaya əsasən, prioritet elmi istiqamətlərin müəyyələşdirilməsini və planlı şəkildə elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasını, dünya səviyyəli elmi-tədqiqat konfranslarında alimlərimizin iştirakını sadalamaq olar. Xüsusi bir məqamı da vurğulayaq ki, Azərbaycan hazırda özünə lazım olan, milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyə almış, yüksək kreativ və intellektual keyfiyyətlərə malik kadrları müstəqil şəkildə hazırlaya bilər. Bütün bunlar onu göstərir ki, Azərbaycan dünyaya inteqrasiya edən sivil və intellektual baxımından zəngin dövlətlərdən biridir.

- Arif müəllim, bir ziyalı kimi, istərdik, son vaxtlar bəzi radikal qruplaşmaların ölkədə qarışıqlıq yaratmaq cəhdlərinə də münasibət bildirəsiniz?

- Ümumiyyətlə, dünya miqyasında gedən ictimai-siyasi və ya iqtisadi prosesləri təhlil etmədən fərqli ictimai-siyasi sistemə malik ölkəyə tətbiq etmək ən böyük səhvlərdən biridir. Məsələn, Yaxın Şərqi və Şimali Afrika ölkələrində baş verən hadisələrin Azərbaycanda təkrarlana biləcəyini düşünmək belə cahillikdən xəbər verir. Təəssüf ki, bizim ölkəmizdə də bu cür düşüncə bəziləri tapıldı. Amma onlar xalqın nə fikirləşdiyini nəzərə

almadılar. Elə xaricdən daxil olan sifarişləri həyata keçirmək haqqında düşünən bu qüvvələr həmişə olduğu kimi, məğlubiyyətə uğradılar. Mən əminəm ki, bizim cəmiyyətdə belə düşüncəli insanlara yer yoxdur və onlar heç zaman insanların dəstəyini ala bilməyəcək.

Ramil VƏLİBƏYOV